

Т.І. Уварова

кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри мистецтвознавства та загальногуманітарних дисциплін
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

БАГАТОВИМІРНІСТЬ КУЛЬТУРИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ІДЕЙ БАГАТОВИМІРНОСТІ

Анотація. Стаття присвячена багатовимірності культури в контексті розвитку уявлень про багатовимірність. У ній досліджується історія проникнення ідеї багатовимірності в дослідницьку практику, здійснюється спроба визначення багатовимірності культури. У процесі дослідження сформульовані висновки, що, попри широке введення в науковий дискурс ідеї багатовимірності, багатовимірність культури в цих позиціях не експлікована. Саме поняття «багатомірність» набуло досить різноманітних виявів у межах наукових досліджень. Інтерпретація багатовимірності культури має ґрунтуватися на філософському визначенні багатовимірності як здатності одночасного вимірювати множини елементів різноманітними способами за допомогою різноманітних мір.

Ключові слова: багатовимірність, багатовимірний простір, багатовимірність культури, багатовимірний підхід.

Введення в науковий дискурс ідеї багатовимірності відбулося у ХХ столітті та пов'язано з появою низки нових особливостей наукового знання. «Наука, починаючи з ХХ століття, підійшла до вивчення принципово нових типів об'єктів і нових сфер, пластів реальності – складних та надскладних, багаторівневих <...> Різко ускладнилось і саме наукове знання, його логічна і концептуальна основа. Методологічна рефлексія середини ХХ століття стала висувати своїм завданням пошук раціональних способів несуперечливого осягнення складних, багатовимірних та багаторівневих об'єктів. В її основі була теза про багатоякісність буття, багатовимірну структуру реальності та неминуче різноманіття способів її осягнення» [1, с. 298].

Вперше «багатовимірність» з'являється у геометрії та становить основу геометричної парадигми, закладеної А. Ейнштейном. Він намагався побудувати єдину теорію фізичних полів, в якій всі сили природи були б проявом єдиної сили, пов'язаної з геометричними властивостями простору-часу. Саме поняття «багатовимірність» спочатку вживалось у словосполученні «багатовимірність простору». У науковий обіг «багатовимірний простір» ввів у 1921 р. фізик-математик Т. Калуца, запропонувавши п'ятий вимір як основу для теорії гравітацій. Подальше функціонування поняття «багатовимірний простір» пов'язане з процесом узагальнення предмета геометрії завдяки відкриттю відносин і форм, подібних до просторових, для численних класів різноманітних об'єктів (найчастіше таких, що не мають геометричного характеру). У цьому процесі поступово викристалізувалася ідея абстрактного простору як системи елементів будь-якої природи, між якими встановлені відносини, подібні до відносин між крапками звичайного простору, що вивчався елементарною евклідовою геометрією.

Аналогічні міркування дали змогу поширити поняття абстрактного геометричного простору на інші сфери людського буття. Насамперед ідея багатовимірності простору почала викристалізовуватись у філософії. «В 1963 році у журналі «Питання філософії була опублікована стаття дослідників Х.П. Фраймана та Б.У. Британа «Поняття багатовимірного простору та його зміст». У статті була сформульована низка питань, відповіді на які мали б, на думку авторів, сприяти проясненню можливостей геометрії вимірності: Яким є реальний смисл багатовимірних просторів? Яким є відношення багатовимірних просторів до дійсності? Чи можуть ці простори мати практичне застосування?» [1, с. 136]. Ними було запропоновані характеристики багатовимірного простору, в яких *мірність* є найменшою кількістю координат, що визначають положення будь-якої крапки простору стосовно заданої крапки [9, с. 116–125].

Уявлення про багатовимірні простори були розширені Б. Ріманом, який надав «узагальнене визначення поняття простору як безперервної сукупності будь-яких однорідних явищ і процесів» [1, с. 136]. «Суттєве просунення у розвитку розуміння багатовимірних просторів пов'язане з роботами

Ю. Плюккера, який запропонував розглядати як основні елементи простору не тільки крапки, але й інші геометричні утворення – прямі, кола, сфери, площини. У залежності від вибору просторового елемента простір може мати різну кількість вимірів» [1, с. 136].

Філософські роздуми про багатовимірність розширили уявлення про абстрактні багатовимірні простори. Так, наприклад, аналогічні міркування дали змогу П. Бурдьє перенести поняття абстрактного геометричного простору на соціальні феномени та ввести категорію «соціальний простір» [3, с. 100].

Ідея багатовимірного (як один із можливих ракурсів) підходу визрівала поступово в процесі методологічного пошуку дослідження соціально-історичної реальності. Відомий фахівець із методології історії М.А. Барг, критично аналізуючи погляди К. Леві-Стросса, використовує поняття «багатовимірність» стосовно історичного знання. Історична методологія здійснювала спроби звертатися до ідеї багатовимірності в контексті застосування методів кількісного аналізу як одного із засобів наближення до істини в історичному пізнанні. «Завдяки застосуванню методів багатовимірного кількісного аналізу можна отримати загальнозначущі кількісні характеристики, інтерпретація яких дозволяє скласти шкалу множинних оцінок досліджуваних явищ, і тим самим уникнути невизначеності в їх оцінках», – висловлюється історик К.В. Хвостова [10, с. 68].

Стали розвиватися концепції варіативності історичного процесу. Визнавалася можливість історичних альтернатив і різних напрямків в історії, яка враховує різноманітність культур і цивілізацій. У цьому контексті і була запропонована ідея багатовимірності як одного з принципів методології соціального пізнання. В.Ж. Келле вважає: «Багатовимірний підхід не протистоїть іншим методам соціального пізнання. Він близький системному підходу, сумісний із ним, але не ідентичний йому» [4, с. 53].

У соціології теоретичні принципи та засади багатовимірного підходу започаткували М. Вебер і П. Сорокін, розробивши положення про порівняну незалежність основних вимірників (шкал). Важливого значення багатовимірність набуває в рамках неklasичної соціології, яка дістала теоретичне обґрунтування у працях А. Субето. Багатовимірність він розглядав як відносини між суспільною системою та її окремими сферами, рівнями, підсистемами. «Це відносини, які розкриваються на глибшому рівні: між такими структурами, кожна з яких є рівноцінним індивідуальним виміром того суспільного цілого, до якого вона входить» [7, с. 675].

Багатовимірність як дослідницька практика продовжила своє застосування як комплексна методика – інструмент (кількісного і якісного) для аналізу надскладних соціальних об'єктів, як багатовимірний аналіз соціологічної інформації, як метод багатовимірної статистики.

Проблема багатовимірності до середини 80-х рр. продовжила широке обговорення. Мали місце спроби концептуальних побудов багатовимірної методології. З другої половини 90-х рр. зустрічаються згадки про багатовимірність переважно в контексті різноманіття досліджуваних явищ або для розуміння цього явища, його глибинних зв'язків і відносин. Так, наприклад, В.Ж. Келле зазначав: «Ті чи інші соціальні процеси можна описувати з економічної, політичної, історичної тощо точки зору. Таких точок зору можна знайти велику кількість, і ця множину цілком природно розглядати як багатовимірний прояв досліджуваного» [4, с. 60]. Також серед науковців кінця ХХ століття термін «багатовимірність» використовувався задля підкреслення «складності» та «глибини» людського буття. «Далеко не завжди спостерігається взаємозумовленість людських дій, при їх вивченні окремий акт діяльності перестає здаватися елементарним. Він виявляє свою багатовимірність» [4, с. 79].

На перетині ХХ і ХХІ століття відбувається процес формування багатовимірності як світоглядної настанови. Насамперед, це пов'язано з висловлюваннями філософів про слоїсту структуру буття, «яка має форму нашарувань <...>. Головних прошарків чотири: фізично-матеріальний, органічно-живий, душевний, історично-духовний, кожен з яких має власні закони і принципи» [1, с. 133].

З'являються суттєві доробки вітчизняних та зарубіжних науковців, присвячені філософії багатовимірної людини (Ф. Лазарев, Б. Юдін), багатовимірності суспільних проявів (В. Алтухов), багатовимірному спогляданню (М. Мамардашвілі), багатовимірній раціональності та багатовимірній ментальності (В. Порус), багатовимірній істині (А. Горелов, М. Новосьолов) багатовимірному розвитку (Є. Рашковський), принципам багатовимірного мислення (М. Дрюк, Л. Богата), багатовимірності науки (С. Лебедєв) та ін.

Нині багатовимірність є категорією, яка не тільки пов'язана з філософією. Активно багатовимірність застосовується у сучасних комп'ютерних технологіях (багатовимірні бази даних тощо), лінгвістиці (текст як багатовимірна організація граматичного семантичного та комунікативного рівню),

психології (багатовимірна теорія особистості), політології (як багатоваріантний соціально-політичний світ) тощо. Кожна дисципліна акцентує на власному тлумаченні багатовимірності. За допомогою поняття «багатовимірність» фіксуються комплексний характер сутності об'єкта дослідження, складна взаємозумовленість і взаємозв'язок між внутрішніми його елементами.

Серед наукових доробок зустрічаються такі поняття: «багатовимірна економіка» як складна багаторівнева динамічна система, яка вимірюється не тільки ринком та фінансами, але й духовністю, ментальністю, екологією, геополітикою, культурно-історичними традиціями (І. Ларіонов, О. Герсіна, М. Гурєєва); «професійна багатовимірність», що розглядається як здатність інтегрувати у своїй діяльності варіативну кількість підходів та технологій, здатність виконувати кілька видів діяльності, багатофункціональність, мобільність та ін. (Ф. Ялалов); «багатовимірна комунікація» як така, що відбувається за допомогою оперування концептами, кожен з яких стягує одночасно множину смислів, що призводить до того, що комунікація стає багатоканальною, тобто багатовимірною (Л. Богата) тощо.

Новий ракурс досліджень багатовимірності диктує сучасність. «Розвиток математичних абстракцій та впровадження їх у практику соціального пізнання становлять основу дуже модної нині традиції говорити про кіберпростір, медіапростір, простір культури, простір сприйняття тощо, причому всі ці простори апріорно вважаються багатовимірними» [3, с. 98–100].

Досліджуючи історію проникнення ідей багатовимірності у дослідницьку практику, можемо констатувати, що поняття «багатовимірність» визначається множинністю творчих інтерпретацій. Більшість його визначень пов'язана з розумінням «багатовимірності» як того, що має кілька вимірів.

Більш конкретним є термінологічне розгортання багатовимірності у царині точних наук. Як вже зазначалось, воно було започатковане у дослідженнях геометричних властивостей простору-часу як можливість приєднання часу як четвертого виміру до тривимірного світу, де ми існуємо. З відкриттям відносин і форм, подібних до просторових, викристалізувалась ідея абстрактного багатовимірного простору, яка з часом стала вживатися в історико-філософському контексті. Вчення про множинність вимірів знайшло відображення і в теорії ймовірностей. Поняття «багатовимірний» використовується задля визначення однієї з множини як узагальнення у випадку з багатьма вимірами.

У гуманітарній сфері поняття сфері поняття «багатовимірність» частіше за все застосовують переважно як метафору, коли бажать підкреслити складність, багатогранність та «глибину» людського буття, вважаючи багатовимірним все те, що має «багато» вимірів. Серед різноманіття визначень багатовимірності є розуміння її як «співвідношення суперечливих частин як цілого», «відносин між системою та її окремими сферами, рівнями, підсистемами, кожна з яких є рівноцінним індивідуальним виміром того цілого, до якого вона входить» [6, с. 312]. Багатовимірний – це такий, який характеризується багатьма особливостями, розглядається, оцінюється з різних сторін. Багатовимірний тлумачиться як той, який має додаткові нашарування рівнів, які є невідомими. Багатовимірність постає як категорія, що виражає «множинність незалежних і не звідних один до одного вимірів» [8].

Отже, «багатовимірність, насамперед, підкреслює факт наявності мірності, яка є більшою, ніж та, яка зафіксована у цей момент відповідної дослідницької ситуації» [1, с. 165]. Тобто йдеться про багатовимірність як перехід до освоєння нової мірності, тієї, що йде за наявною.

У самому понятті «багатовимірність» закладено інструментальну природу, яка пов'язана з різноманіттям способів вимірювання. Адже за допомогою «*міри*» у вимірюване привноситься деяка впорядкованість через звернення до «*міри*» як «певної величини, що є одиницею виміру в конкретних умовах чого-небудь, ступінь чого-небудь, те, чим вимірюють що-небудь» [5]. Постає питання: а чи є правомірним застосування «*мірності*» у контексті дослідження культури? Чи не є «вимірність культури даремною абстракцією, яка не виконує операційну функцію наукового поняття» [2, с. 315]? Адже «вимірним є лише те, триває рівномірно чи є однорідним <...> Задля того, щоб ця «категорія отримала дійсно культурологічну «прописку» та виросла зі свого метафоричного одягу, її слід зробити придатною для процедури вимірювання, надавши її у вигляді деяких змінних» [2, с. 314].

Більш ґрунтовне пояснення поняття багатовимірності через *мірність*, на нашу думку, представлено Л.М. Богатою. Вона у своїх наукових розмислах виходила з того, що майже у всіх народів перші одиниці вимірювання співвідносились із тією чи іншою частиною тіла (аршин, сажень, фут, дюйм тощо), тобто були *людиновимірними*. Подальші устремління до більш точних вимірювань призвели до вибору *метру* як одиниці довжини, яка вже не залежала від особливостей людини. Це був своєрідний крок на шляху *геомірності*. Тим самим, людиновимірність доповнена *геомірністю* утворила ситуацію багатовимірності. Така ситуація вже була пов'язана з використанням *мір*, принципово різних. Таким

чином, одним із смислів, яким можна наділити багатовимірність, є своєрідне подолання *людиновимірності* як деякої виключної міри. Така багатовимірність є багатовимірністю першого роду.

Багатовимірність другого роду витікає з того, що у самій людиновимірності закладено у незначні, але об'єктивні відхилення величини самої міри. Наприклад, факт різниці у довжині фаланги одного й того самого пальця у різних людей призводить до того, що «аршинів», «сажнів», «футів» може бути практично множина.

В ідеї багатовимірності, на думку науковця Л. Богатої, закладено дещо принципово нове: у цілісність самого поняття «багатовимірність» закладено *одночасність* здійснення різноманітних вимірів, використання різноманітних мір. Тобто «багатовимірність» – це «здатність одночасного вимірювання множини елементів різноманітними способами за допомогою різноманітних мір» [1, с. 164–166]. На нашу думку, таке тлумачення багатовимірності дасть змогу просунутись до розуміння доволі складних об'єктів, у тому числі культури.

Отже, поняття багатомірності набуло досить різноманітних виявів у межах наукових досліджень. На жаль, нині у тлумаченні поняття «багатовимірність» спостерігається термінологічна невизначеність і понятійний різнобій, що може стати наріжним каменем для розвитку науки, бо саме через свій новий або переосмислений поняттєвий і термінологічний апарат утверджується і створюється кожна нова теорія, школа та концепція. Проте, на нашу думку, навіть спрямування фокусу уваги на уточнення поняттєвої бази багатовимірності, сприятиме виведенню наукових дисциплін за усталені межі та може стати ще одним кроком до досягнення багатовимірності культури. А термінологічна строкатість, яка вказує на міждисциплінарність підходу, з одного боку, з іншого – лише підтверджує той факт, що «багатовимірність» ще знаходиться у стадії формування як концепт. Актуалізація різних аспектів багатовимірного аналізу залежно від спектру наукових інтересів дослідника та ракурсу дослідження свідчить про початок становлення методології багатовимірності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богатая Л.Н. Многомерное мышление в контексте представлений о многомерности. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Философия. Культурология»*. 2010. № 1. С. 41–45.
2. Бекарев А.М., Бурнашев К.Э. Многомерность социального пространства: организационно-управленческий контекст. *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского*. 2009. № 4. С. 312–316.
3. Келле В.Ж. Идея багатовимірності в пізнанні соціальної реальності. *Методологія гуманітарного знання в перспективі XXI століття* : матеріали наук.-практ. конф. до 80-річчя М.С. Кагана, Санкт-Петербург, 18 травня 2001 р. Санкт-Петербург, 2001. С. 53–62.
4. Кемеров В.С. Введение в социальную философию. Москва, 1996. С. 79.
5. Кислова О.М. Багатовимірний аналіз соціологічної інформації: сутність, класичні методи та інтелектуальні технології. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2009. № 881. С. 98–100.
6. Словник української мови: в 11 томах. Том 4, 1973. 744 с.
7. Соціологія: Підручник / за ред. В.Г. Городяненка. Київ : ВЦ «Академія», 2008. 544 с.
8. Субетто А.И. Сочинения. Ноосферизм. Том четвертый. Кн. 2. Ноосферное или Неклассическое человековедение: поиск оснований / под ред. Л.А. Зеленова. Кострома : КГУ им. Н.А. Некрасова, 2006. 1000 с.
9. Філософський енциклопедичний словник. Київ, 2002. 742 с.
10. Фрайман Х.П. Понятие многомерного пространства в геометрии и его философское содержание. *Вопросы философии*. № 1. 963 с.
11. Хвостова К.В. Історія: проблеми пізнання. *Питання філософії*. 1997. № 4. С. 68.

Т.И. Уварова. Многомерность культуры в контексте развития идей многомерности. – Стаття.

Аннотація. Стаття посвящена многомерности культуры в контексте развития представлений о многомерности. В ней исследуется история проникновения идей многомерности в исследовательскую практику, осуществляется попытка определения многомерности культуры. В процессе исследования сделаны выводы, что, несмотря на широкое введение в научный дискурс идей многомерности, многомерность культуры в этих позициях не эксплицирована. Само понятие «многомерность» имеет разнообразие проявлений в рамках научных исследований. Интерпретация многомерности культуры может базироваться на философском определении многомерности как способности одновременного измерения множества элементов разнообразными способами с помощью различных мер.

Ключевые слова: многомерность, многомерное пространство, многомерность культуры, многомерный подход.

T. Uvarova. Multidimensionality of culture in the context of the development of ideas of multidimensionality. – Article.

Summary. *The article is dedicated to the cultural multidimensionality in the context of the development of the ideas of multidimensionality. History of the emergence of the multidimensionality idea in the research practice is explored in the article. An attempt is made to define the multidimensionality of culture. In the process of exploration the conclusions are made that despite widespread introduction of multidimensionality ideas in the scientific discourse, multidimensionality of culture is not explicated from those positions. The very concept of multidimensionality has acquired a lot of various manifestations within the frames of scientific researches. Interpretation of multidimensionality of culture should be based upon the philosophical definition of multidimensionality, as an ability to simultaneously measure a multitude of elements with the help of various methods and various measurements.*

Key words: *multidimensionality, multidimensional space, multidimensionality of culture, multidimensional approach.*

УДК 314.12

О.І. Філіпова

*кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри політології
Одеський національний політехнічний університет,
м. Одеса, Україна*

Т.В. Філіпова

*кандидат наук із державного управління,
доцент кафедри германських та східних мов
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна*

ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МІЖЕТНІЧНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Анотація. *У статті розглядаються історичні процеси формування культури міжетнічного спілкування в Україні як визначального фактору об'єднання всіх етнічних спільностей в єдиний соціум країни.*

Ключові слова: *міжетнічні відносини, національне самовизначення, культура міжетнічного спілкування, державна політика.*

Під впливом глибинних демократичних процесів, що відбуваються в країні останнім часом, реалізуючи визначене світовим співтовариством право на національне самовизначення, Україна здобула і утворює свою державну незалежність. Шлях, який обрала Україна, – це побудова європейської демократичної правової держави.

Консолідуючою ідеєю в процесі державотворення стала ідея України як вітчизни всіх громадян, що пов'язали свою долю з українською землею. Визначальним принципом сучасної української політики є розуміння національного інтересу та національних пріоритетів у державному, а не в етнічному значенні, як це властиво сучасним розвиненим демократичним державам.

Актуальність досліджуваної теми посилюється прагненням України до здобуття і подальшого зміцнення міжнаціонального миру та злагоди на її теренах, профілактики, своєчасного і кваліфікованого запобігання можливих і розв'язання наявних проблем та суперечностей у сфері етнонаціональних відносин.

Ідея державної незалежності України втілювалася в життя, насамперед, зусиллями українського етносу, що логічно впливало з попереднього розвитку етнополітичної ситуації на українських землях. Українці, з одного боку, є автохтонами (первісне, споконвічне населення країни) своєї території, а з другого боку – найчисленнішою етнічною спільністю, що поставило їх у центр боротьби за незалежну державу. Водночас вагомий внесок у реалізацію ідеї національного визволення зробили багато представників інших етнічних спільностей України – росіян, євреїв, поляків, кримських татар, болгар, угорців, білорусів та багато інших. Українці, високо оцінюючи цей внесок, прагнуть цивілізованого співжиття з